

สระศักดิ์สิทธิ์ ทั้งสี่
แห่งเมืองสุพรรณบุรี

คะ
แกว
พร
ยมพร
เกษ

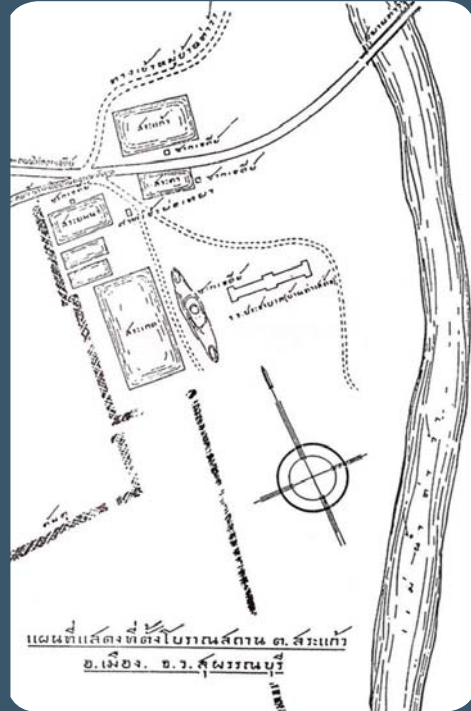
ภาพถ่ายทางอากาศแสดงรูปทรงพื้นฐานของสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ใน พ.ศ.๒๕๑๘

มรดก สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ แห่งเมืองสุพรรณบุรี

สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ เป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามโบราณราชประเพณีที่ใช้เป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ตั้งอยู่ที่บ้านท่าเสด็จ ตำบลสระแก้ว อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ห่างจากตัวเมืองสุพรรณบุรี มาทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑๘ กิโลเมตร โดยอยู่ใกล้กับลำน้ำท่าว่า ซึ่งเป็นลำน้ำสายเก่าของแม่น้ำสุพรรณบุรี

สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ประกอบด้วย สระน้ำโบราณทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า จำนวน ๔ สระ อยู่ในบริเวณชลเดียวกัน มีชื่อว่า สระแก้ว สระคา สระยมนา และสระเกษ โดยสระแก้วอยู่ด้านเหนือสุด ถัดลงมาเป็นสระคา ส่วนสระยมนาอยู่ทางทิศตะวันตกของสระคา และด้านกลางทางทิศใต้เป็นที่ตั้งของสระเกษ ที่มีขนาดใหญ่ที่สุด

นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังพบสระขนาดเล็กอีก ๒ สระ ตั้งอยู่ระหว่างสระยมนา และสระเกษ บางท่านเรียกว่า สระอมฤต ๑ และ ๒ แม้ว่าตำแหน่งของสระทั้งสองแห่งนี้จะปรากฏอยู่ในผังของกรมศิลปากร มาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๒ แล้ว แต่กลับไม่ปรากฏอยู่ในเอกสารจดหมายเหตุรุ่นเก่าแต่อย่างใด จึงสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นสระที่ขุดขึ้นใหม่ในระยะหลัง และมีได้มีความสัมพันธ์กับสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่แต่อย่างใด

แผนผังสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ สํารวจโดย
กรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๒

ขนาดของสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ในปัจจุบัน มีความเปลี่ยนแปลงไปจากฝั่งที่เคยมีการบันทึกแต่เดิมค่อนข้างมาก อันอาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขุดลอกสระดังกล่าวหลายครั้งตั้งแต่ออดีตจนถึงปัจจุบัน โดยขนาดของสระในปัจจุบัน มีขนาดโดยประมาณ ดังนี้

สระแก้ว กว้าง ๗๕ เมตร ยาว ๑๐๒ เมตร

สระคา กว้าง ๔๘ เมตร ยาว ๖๗ เมตร

สระยมานา กว้าง ๕๐ เมตร ยาว ๗๕ เมตร

สระเกษ กว้าง ๗๖ เมตร ยาว ๑๔๔ เมตร

กระเบื้องกาบกล้วยพบขณะขุดศึกษา
ทางโบราณคดีบริเวณใต้ฐานเจดีย์

ฐานโบราณสถานที่พบอยู่ใต้ฐานเจดีย์
บนเนินดินปัจจุบัน

บริเวณใกล้กับสระเกษ มีคันดินอยู่ ๑ แนว
กล่าวกันว่าแนวคันดินดังกล่าวนี้ทอดตัวยาวไปทาง
ทิศใต้ จนถึงเมืองเก่า แต่ปัจจุบันถูกไถหรือปรับพื้นที่
จนเกือบสิ้นสภาพแล้ว คงเหลือเพียงไม่มากนัก ด้านบน
ของคันดินมีเจดีย์ที่สร้างใหม่เมื่อประมาณเกือบ
๕๐ ปี ตั้งอยู่ อย่างไรก็ตาม ผลจากการขุดแต่งทาง
โบราณคดีของกรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙ พบ
ว่าด้านล่างของเจดีย์มีฐานโบราณสถาน ๑ หลัง
ก่อด้วยอิฐ ลักษณะคล้ายฐานของมณฑป
แต่ไม่สามารถศึกษาารูปแบบที่สมบูรณ์ได้
เนื่องจากพบหลักฐานหลงเหลืออยู่
ค่อนข้างน้อย

เจดีย์บนคันดิน
(สร้างใหม่เมื่อประมาณเกือบ ๕๐ ปีที่ผ่านมา)

โบราณวัตถุบางส่วนที่พบจากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี
บริเวณสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙

☉ ทะเบียนลุง : #07/2

กระเบื้องดินเผา

☉ ทะเบียนลุง : #02/3

ชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ่งใต้

☉ ทะเบียนลุง : #02/4

☉ ทะเบียนลุง : #03/1

☉ ทะเบียนลุง : #03/2

☉ ทะเบียนลุง : #07/3

ชิ้นส่วนภาชนะดินเผา

ตำนานเรื่องเล่าของชาวบ้าน

นิทานเชิงตำนานเล่าถึงสระศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ว่า ครั้งหนึ่งมีเจ้าเมืองผู้ครองนครองค์หนึ่ง มีธิดา ๔ องค์ ชื่อ แก้ว คา ยมนา และ เกต พระธิดาสามองค์แรกมีสวามีเป็นคนธรรมดา แต่ธิดาองค์สุดท้ายมีสวามีเป็นลิงเผือก

ต่อมาเมื่อเจ้าเมืองรู้ว่าตนเองชราภาพลงมาก จึงคิดจะยกเมืองให้กับลูกเขยครองแทน โดยตั้งกติกาว่า ให้พระธิดาช่วยกันขุดสระให้เสร็จภายใน ๗ วัน ผู้ใดขุดสระได้ใหญ่ที่สุด ก็จะทำให้สวามีของธิดาองค์นั้นเป็นเจ้าเมืองแทน

ธิดาและสวามี ๓ คู่แรก ต่างช่วยกันขุดสระ ยกเว้นธิดาองค์สุดท้ายที่ต้องขุดเพียงคนเดียว และก็ยังถูกพวกพิกุลลักแก๊ง โดยนำดินมาถมใส่ จนกระทั่งในคืนสุดท้าย ธิดาเกตจึงอ่อนวอนให้ลิงเผือกช่วยเหลือ พญาลิงจึงพาพลพรรคลิงมาช่วยขุด จนได้สระใหญ่กว่าสระของธิดาผู้พี่ทั้งสาม และยังเป็นเกาะกลางน้ำปลุกต้นเกตเพื่อเป็นสัญลักษณ์ไว้ด้วย

พอรุ่งเช้า เจ้าเมืองเกิดสวรโรคตไปก่อน บรรดาเสนาอำมาตย์พิจารณาจนแล้ว เห็นว่าสระของเกตกับลิงเผือกใหญ่กว่าของคู่อื่น จึงมีมติมอบราชสมบัติให้ครอบครองแทน

ธิดาองค์พี่ทั้งสามและสวามีไม่พอใจ จึงขโมยพระขรรค์ศักดิ์สิทธิ์หนีไป พญาลิงเผือกออกติดตามไปทันกันที่สระเกต พวกพี่จึงขว้างพระขรรค์ลงสระ บังเอิญถูกต้นเกตขาดสะบั้นล้มลง และพระขรรค์ก็จมสูญหายไปด้วย ตั้งแต่นั้นมาสระดังกล่าวจึงกลายเป็นสระศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากมีพระขรรค์ศักดิ์สิทธิ์อยู่ภายในสระแห่งนี้

ตำนานดังกล่าว คงเป็นการแต่งขึ้นโดยผู้คนในรุ่นหลัง เพื่อเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของสระทั้งสี่ ซึ่งเรื่องเล่าประเภทนี้ถือเป็นชนบทย่างหนึ่งที่มีกพบอยู่เสมอในสังคมไทยครั้งอดีต เพื่อแสดงให้เห็นถึงมูลเหตุแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของบริเวณพื้นที่ต่าง ๆ นั่นเอง

แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพระราชพิธี

สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้นของเมืองสุพรรณบุรี เป็นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามโบราณราชประเพณีที่ใช้เป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเษกของพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มาตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบต่อกันมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีเอกสารจดหมายเหตุระบุเอาไว้อย่างชัดเจน ขั้นตอนทั่วไปในการนำน้ำศักดิ์สิทธิ์จากสระทั้งสิ้นจะมีการทำพิธีปลีกรรมดักน้ำแล้วจึงประกอบพิธีเสกน้ำด้วยพระพุทธรูปหรือเทพมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคลในลำดับต่อไป ก่อนที่จะนำไปผสมกับน้ำจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งอื่นเพื่อนำไปใช้ในพระราชพิธีอันเป็นมงคลต่าง ๆ

สำหรับการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนั้น มีขั้นตอนของพิธีที่อาจแบ่งแยกออกไปได้เป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นเตรียมพิธี มีการทำพิธีดักน้ำและตั้งพิธีเสกน้ำสำหรับถวายเป็นน้ำอภิเษกและน้ำสรงพระมูรธาภิเษก กับทำพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏดวงพระบรมราชสมภพ และแกะพระราชลัญจกรประจำรัชกาล

๒. พิธีเบื้องต้น มีการเจริญพระพุทธรูปตั้งนวางด้าย จุดเทียนชัย และเจริญพระพุทธรูปในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

๓. พิธีบรมราชาภิเษก มีพิธีสรงพระมูรธาภิเษก แล้วประทับพระแท่นอัฐทิศอุทุมพรรับน้ำอภิเษก ประทับพระที่นั่งภัทรบิฐรับการถวายสิริราชสมบัติและเครื่องสิริราชกกุธภัณฑ์

๔. พิธีเบื้องปลาย มีการเสด็จออกมหาสมาคม สถาปนาสมเด็จพระบรมราชาธิบดีแล้วเสด็จพระราชดำเนินไปทำพิธีประกาศพระองค์เป็นศาสนูปถัมภกในพระบวรพุทธศาสนา ถวายบังคมพระบรมศพ พระบรมอัฐิ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระอัครมเหสีในรัชกาลก่อน ๆ และเสด็จเฉลิมพระราชมณเฑียร

๕. เสด็จพระราชดำเนินเสียบพระนคร โดยกระบวนพยุหยาตราทั้งทางสถลมารคและชลมารค

กล่าวเฉพาะขั้นตอนที่ ๓. พิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งมีพิธีสรงพระมูรธาภิเษก อันเกี่ยวข้องกับการนำน้ำจากสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้นนั้น มีเอกสารบรรยายละเอียดชัดเจน เช่น

สมัยรัชกาลที่ ๖ ในจดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

“...เสด็จสู่มณฑลพระกระยาसनสถิตย์เห็นออกมพรราชอ่าสนั้น แปรพระพักตร์สู่สิริมงคลที่ค้อาคณเณย์ พระยาราชโกษาถวายเครื่องสร้างพระกระยาसन พระโหราธิบดี (หลวงโลกที่บ่แทน) ล้นม่องไชย พรหมณเฝ้าสังข์ทักชวนาวฏ์ พระยาราชโกษาไชสหัสสธาราน้ำที่ทั้งห้า (คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำนครไชยศรี แม่น้ำราชบุรี แม่น้ำเพชร และแม่น้ำเชิงเตรา) ซึ่งเจ็ดด้วยน้ำเบญจมหานทีในมณฑลประเทศ (คือแม่น้ำคงคา ยมนา นที สรรภู แลจิวรวดี) และน้ำ ๔ สระ (คือ สระแก้ว สระเกศ สระคา สระยมนา แขวงเมืองสุพรรณบุรี) สร้างมรธาภิเษก...”

สมัยรัชกาลที่ ๙ จากหนังสือประมวลพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพุทธศักราช ๒๔๘๙ - ๒๕๑๐ ระบุความว่า

“วันศุกร์ที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓...เวลา ๑๐.๒๐ น. พระยาโหราธิบดี (แหยม วิเชียร) ล้นม่องไชย พระยาอนรกรัชราชมณฑลไทร (ก๊าด วิเชียร) สมุหราชมณฑลไทรไชสหัสสธาราไปรยน้ำพระมรธาภิเษก ซึ่งประกอบด้วยน้ำเบญจมหานทีในมณฑลประเทศ คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนา แม่น้ำจิวรวดี แม่น้ำสรรภู และแม่น้ำมทึ น้ำเบญจสุทธคงคาจากแม่น้ำสำคัญทั้ง ๕ สาย ... และน้ำจากสระ ๔ สระ คือ สระเกศ สระแก้ว สระคงคา และสระยมนา แขวงจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเคยตั้งเป็นน้ำสร้างพระมรธาภิเษกสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าเป็นราชประเพณีสืบมาแต่โบราณกาล...”

เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตแล้ว สมเด็จพระสังฆราชถวายน้ำพระพุทธมนต์
ที่มณฑลพระกระยาसन

ที่มา: หนังสือประมวลพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
พุทธศักราช ๒๔๘๙ - ๒๕๑๐ เล่ม ๑ (พุทธศักราช ๒๔๘๙ - ๒๔๙๗)

ตอนที่ ๒๗ เล่ม ๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๗ พฤษภาคม ๒๔๗๓

พระเจ้าอยู่หัวทรงจุลูปเทียนเครื่องนมัสการพระศรีรัตนตรัย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถวายศีล จบแล้ว เสด็จเข้าไปในหอพระธุดาณย์พิมาน ทรงเสด็จพัชร์

(๓๘) เวลา ๓๐.๐๐ - ๓๓.๔๖ น.

พระราชกรณียกิจที่ กราบมีกรมหลวงเฉลิมเด็กลงไปดุ่มนตบ พระกระยาณาน

(๓๙) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกจากหอพระธุดาณย์พิมาน มีกระบวนเจ้าหน้าที่นำและตามเสด็จไปยังธาดาพระราชมนเทียร ทรงจุลูปเงินเทียนทองตั้งเขตคากกลางหาด แล้วเสด็จไปยังมณฑลพระกระยาณาน ประทับเหนืออุทุมพรราชอาสน์ เปรพระพักตร์สู่ทิศบูรพา ทรงพระมุขภิเษก พระยาโหราธิบดีนั้น ข้องชัย พราหมณ์เมื่อดังรี พนักงานแก้วมณเฑียร เจ้าพนักงานโรงหัดสวารานันเจ็ดด้วยน้ำบุญจนทานที่ในมัยมประเทศ น้ำเบญจตุกขงคาในแม่น้ำดำคัญทั้ง ๕ และน้ำ ๔ สระ ในราชอาณจักรไทย ซึ่งเคยแ่งเป็นน้ำตั้งพระมุขภิเษกสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราช เป็นพระราชประเพณีมาแต่โบราณกาล ขณะนั้นพระสงฆ์ในพระราชพิธีมณฑลเจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคม

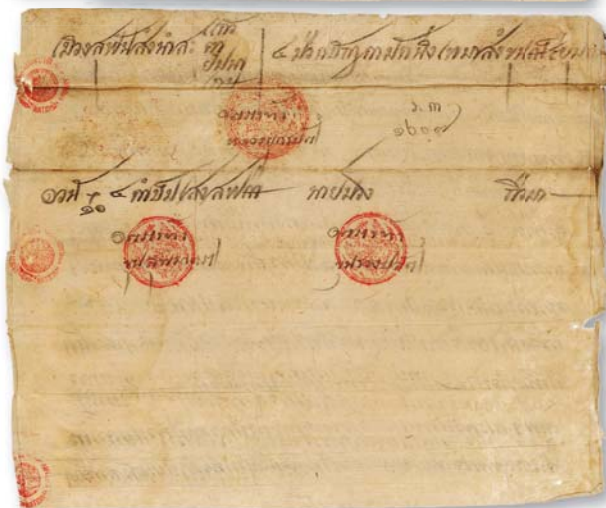
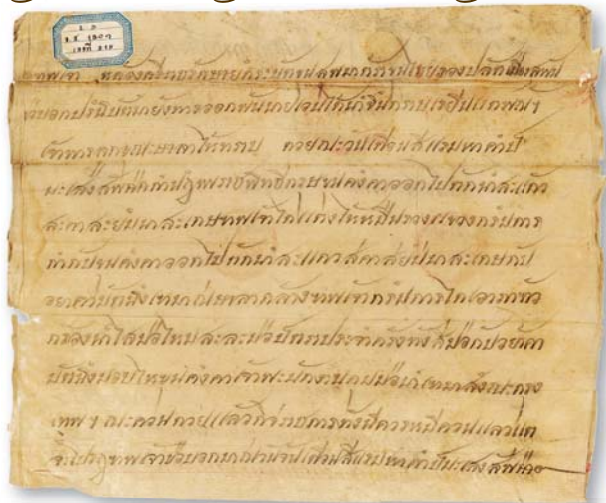
ประกาศกำหนดการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในราชกิจจานุเบกษา ตอนที่ ๒๗ เล่ม ๖๗ ลงวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๗๓ ระบุถึง “น้ำ ๔ สระ” ในการทรงพระมุขภิเษก

แต่เติมน้ำจากสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น คงใช้เฉพาะในพระราชพิธีหรือรัฐพิธีสำคัญ ดังเช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีมหาอุปราชาภิเษก และพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา (แต่เดิมกำหนดจัดปีละ ๒ ครั้ง ในช่วงพระราชพิธีตรุษและพระราชพิธีสารท) ซึ่งพระราชพิธีเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญระดับสูงทั้งสิ้น ตัวอย่างหลักฐานที่ยังคงหลงเหลือมาถึงปัจจุบัน เช่น

สมัยรัชกาลที่ ๓ ไบบอกเมืองสุพรรณบุรี จ.ศ. ๑๒๐๗ (พ.ศ. ๒๓๘๘) แจ้งเรื่องให้
 ส่งน้ำสระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกษ ๔ หม้อ กับหญ้าคามัดหนึ่ง มายังกรุงเทพฯ
 เพื่อใช้ในพระราชพิธีตรุษ ดังความตอนหนึ่งว่า

“...ด้วย ณ วันเดือนสี่แรมห้าค่ำปีมะเส็ง สี่พฤก กำหนดพระราชพิธีกรษ
 ขนคองคากออกไปตักน้ำสระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกษ ข้าพเจ้าได้แต่งให้หมื่นรองแขวง
 กรมการ กำกับขนคองคากออกไปตักน้ำสระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกษ กับหญ้าคามัดหนึ่งเข้ามา
 ณ ศาลากลางข้าพเจ้ากรมการได้อาผ้าขาวกรองน้ำใส่หม้อใหม่สระละหม้อมีตราประจำครั้ง
 ข้างสี่หม้อกับหญ้าคามัดหนึ่งมอบให้ขุนคองคาเจ้าพนักงานคุมหม้อน้ำเข้ามาส่ง ณ กรุงเทพฯ...”

(อ่านแบบถอดความ)

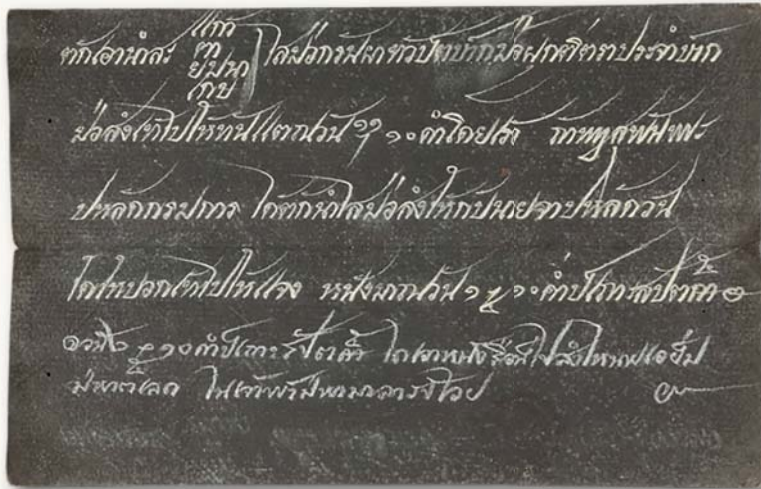
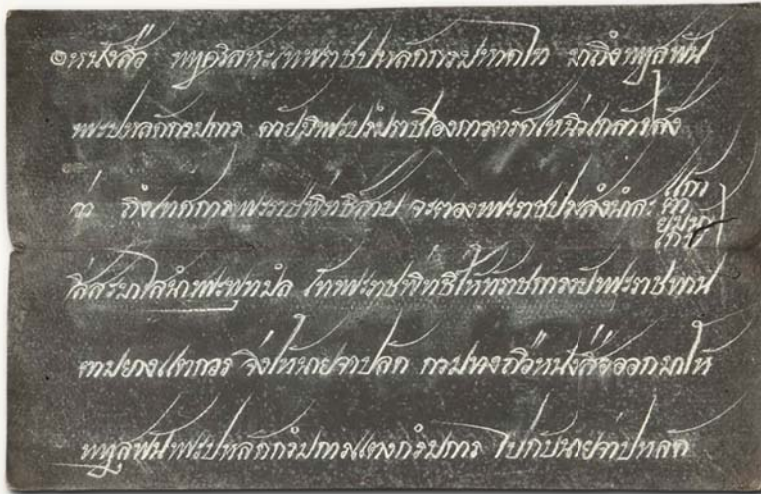

ไบบอก
 หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓
 จ.ศ. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๑๕
 ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ
 กรมศิลปากร

สมัยรัชกาลที่ ๔ พบเอกสารหลายฉบับกล่าวถึงการส่งน้ำไปยังกรุงเทพฯ เพื่อใช้ในพระราชพิธีตรุษ พระราชพิธีสารท ซึ่งเป็นช่วงเวลาดำหนดถือน้ำเป็นประจำทุกปี เช่น

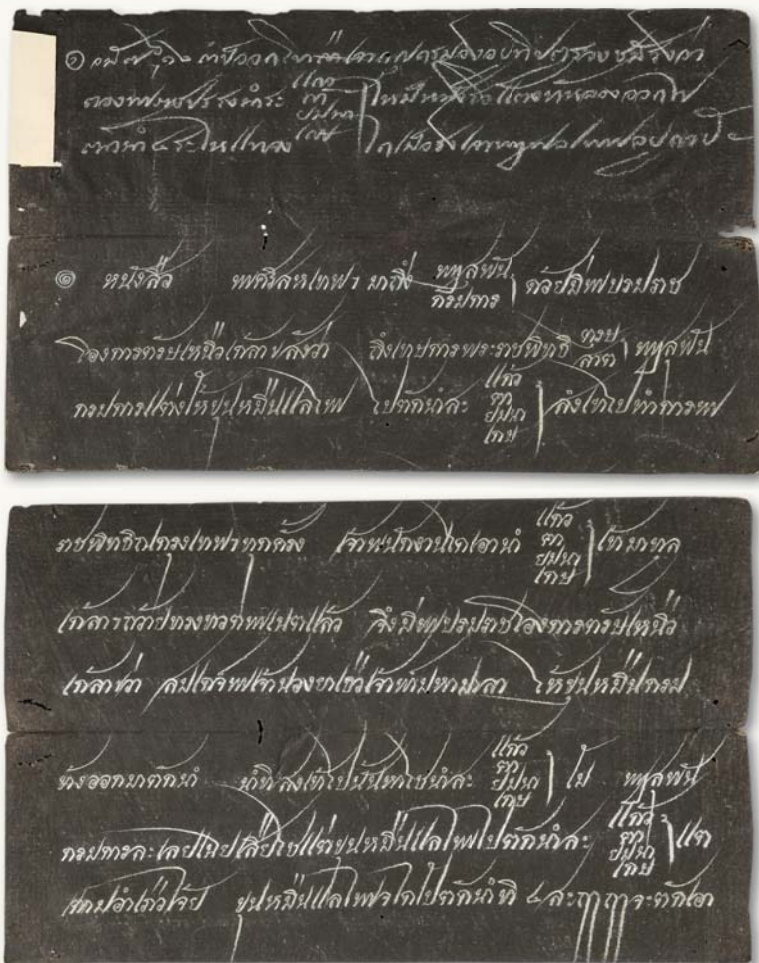
พ.ศ. ๒๓๙๘ หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๗ แจ้งกรมการเมืองสุพรรณบุรี ให้นายจำปลัดมาตักน้ำในสระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกษ ไปทำพระราชพิธีสารท ความว่า

“...ด้วยมีพระบรมราชโองการตรัสเหนือเกล้าสั่งว่า ถึงเทศกาลพระราชพิธีสารทจะต้องพระราชประสงค์น้ำสระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกษ สี่สระมาใส่น้ำพระพุทธรณ์ในพระราชพิธีให้ข้าราชการรับพระราชทานตามอย่างแต่ก่อน...” (อ่านแบบถอดความ)

หนังสือสมุดไทยดำ
หมวดจดหมายเหตุ
รัชกาลที่ ๔
จ.ศ. ๑๒๑๗
เลขที่ ๕๑
ที่มา: สำนักหอสมุด
แห่งชาติ กรมศิลปากร

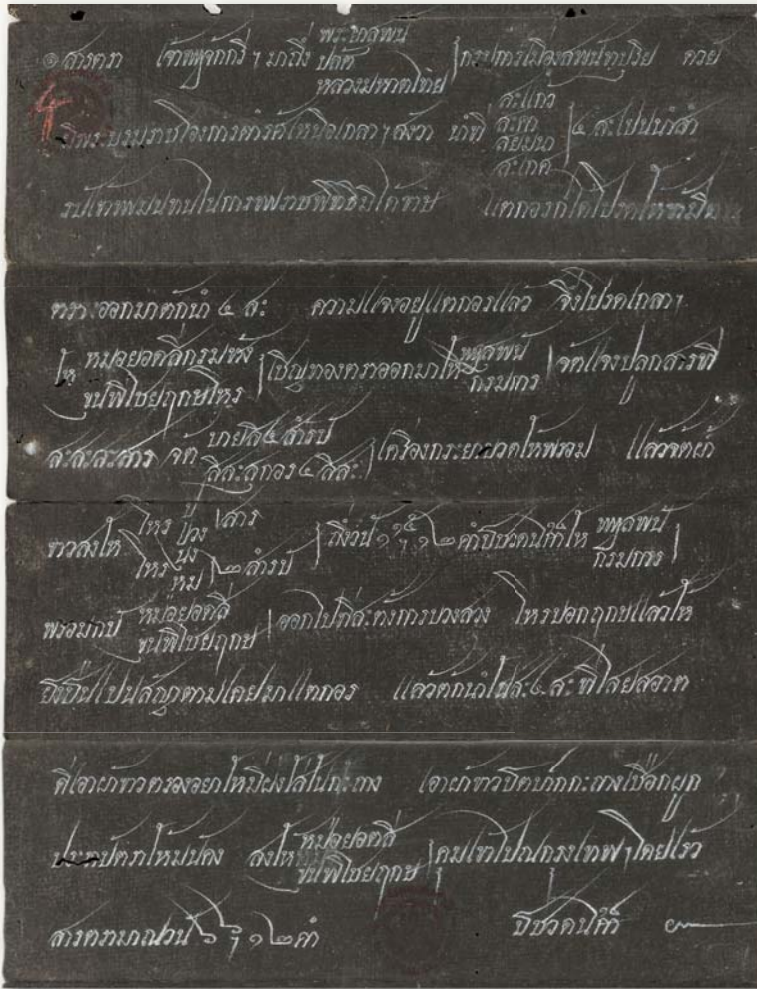
พ.ศ. ๒๔๐๓ หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ ๔
 จ.ศ. ๑๒๒๒ ปรากฏข้อความเรื่อง ต้องพระราชประสงค์น้ำสระ ๔ สระ
 และกล่าวถึงการส่งน้ำเข้าไปกรุงเทพฯ สำหรับใช้ในพระราชพิธีตรุษ
 พระราชพิธีสารททุกครั้ง

หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๒ เลขที่ ๓๑๘
 ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ทั้งนี้ เอกสารบางฉบับแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญและเอาพระทัยใส่เกี่ยวกับน้ำจากสระศักดิ์สิทธิ์ ทั้งสี่มากพอสมควร ดังเช่น ทรงกำชับเรื่องข้อควรระวังและขั้นตอนในการตักน้ำจากสระ และให้ข้าหลวงออกไปกำกับการณ์ตักน้ำ เป็นต้น ดังตัวอย่างเอกสาร เช่น

พ.ศ. ๒๔๐๗ สารตราถึงเมืองสุพรรณบุรี เรื่องให้หาเครื่องบวงสรวง ณ ที่สี่สระ แล้วตักน้ำส่งลงไปกรุงเทพฯ

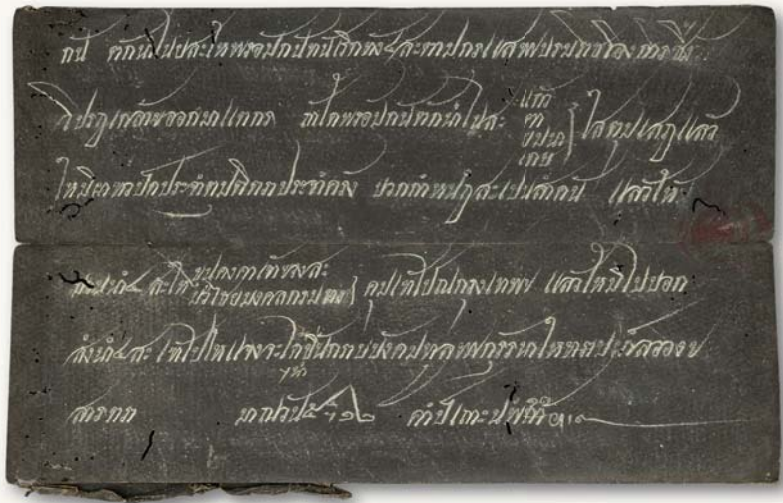
หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ เลขที่ ๖๑
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

พ.ศ. ๒๔๑๐ สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาสุพรรณบุรี แจ้งเรื่อง
ให้เจ้าหน้าที่กรมโหรและกรมช่าง ออกไปกำกับการตักน้ำที่สระทั้งสี่เข้ามา
เป็นน้ำพระราชพิธี

๑ สดก. (จากทุกกร) ๒๒ ถึง ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

๑ สดก. (จากทุกกร) ๒๒ ถึง ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๙ เลขที่ ๑๘๑ (มีต่อหน้า ๑๘)
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

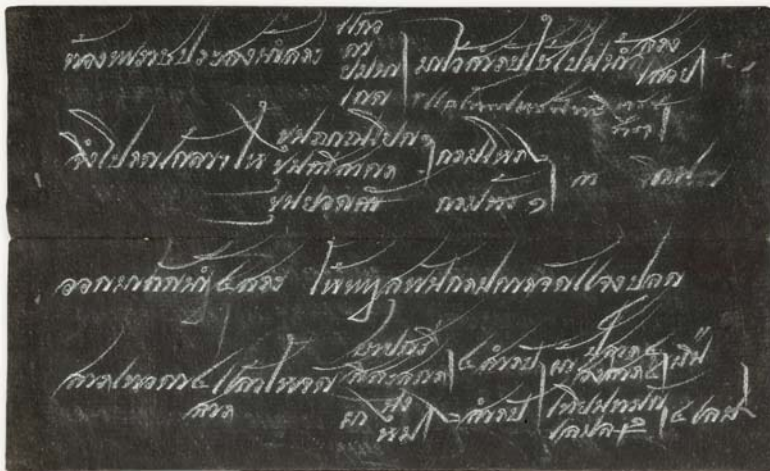
หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๙ เลขที่ ๑๘๑
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

อย่างไรก็ตาม หลักฐานจดหมายเหตุบางฉบับ แสดงให้เห็นว่า ในบางรัชสมัยโปรดเกล้าฯ
ให้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์จากสระทั้งสี่ ไปใช้ในพระราชพิธีหรือพระราชประสงค์อื่นด้วย ตัวอย่างเช่น

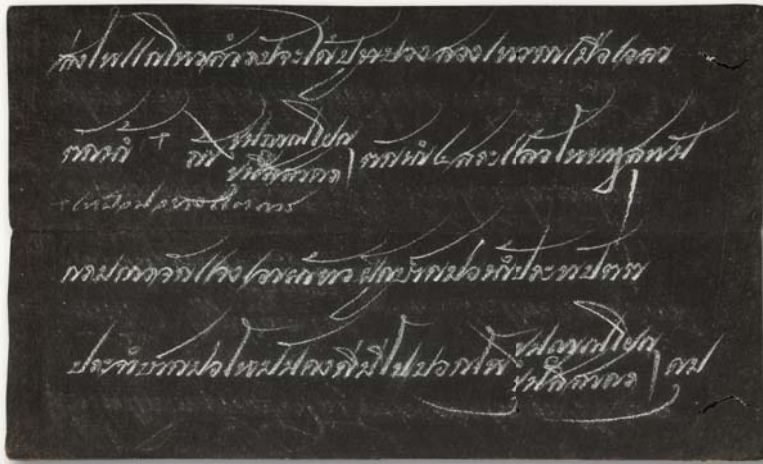
พ.ศ. ๒๔๐๓ เมื่อครั้งมีพระราชพิธีสมโภชพระบางในสมัยรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการให้พระยาสุพรรณำน้ำจากสระศักดิ์สิทธิ์
ทั้งสี่ ใส่ขวด สระละขวด โดยปิดปากขวดพร้อมกับนำก้อนดินจากสระทั้งสี่มาด้วย เพื่อนำส่ง
ไปยังกรุงเทพฯ สำหรับใช้ในการพระราชพิธีดังกล่าว

พ.ศ. ๒๔๐๙ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการ
สั่งให้พระยาสุพรรณ และกรมการเมืองนำส่งน้ำจาก สระแก้ว สระคา สระยมนา และสระเกษ
ไปยังกรุงเทพฯ สำหรับเป็นน้ำสรง น้ำเสวย ดังปรากฏข้อความในเอกสารหนังสือสมุดไทย
หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๘ เลขที่ ๑๔๗ ความตอนหนึ่งว่า

“สารตรา เจ้าพระยาจักรีฯ มาถึงพระยาสุพรรณ กรมการเมืองสุพรรณ ด้วยมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า จะต้องพระราชประสงค์ น้ำสระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกต มาไว้สำหรับใช้เป็นน้ำสร้ง น้ำเสวย และในพระราชพิธีตรุษ พระราชพิธีสารท จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนญาณโยค ขุนศรีสาคร กรมไพร่ ๒ ขุนยอดศักดิ์ กรมช้าง ๑ ๓ คน ออกมาตัก น้ำ ๔ สระ...” (อ่านแบบถอดความ)

หนังสือสมุดไทย หมวดจดหมายเหตุการณ์ที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๘ เลขที่ ๑๔๗ (มีต่อหน้า ๒๐)
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

หนังสือสมุดไทย หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๘ เลขที่ ๑๔๗
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

สำหรับขั้นตอนในการพิธีกรรมตักน้ำจากสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่นั้น อาจศึกษาได้จากจดหมายเหตุสมัยรัชกาลที่ ๔ บางฉบับ เช่น หนังสือสมุดไทยดำ หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๖ เลขที่ ๖๑ (พ.ศ. ๒๔๐๗) ที่ให้รายละเอียดขั้นตอนเอาไว้ว่า เมื่อจะกระทำพิธีตักน้ำได้ให้หมอยอดสี่กรมข้าง และขุนพิไชยฤกษ์โหร เชิญท้องตราออกมายังพระยาสุพันและกรมการ โดยให้จัดการปลุกศาลที่สระ ๆ ละศาล และจัดบายศรี ๔ สำหรับ ศีรษะสุกร ๔ ศีรษะ เครื่องกระยาบวช และให้จัดผ้าขาว เพื่อให้โหรนุ่งห่ม จากนั้นเมื่อถึงวันที่กำหนดก็ให้พระยาสุพันและกรมการพร้อมทั้งหมอยอดสี่ และขุนพิไชยฤกษ์ออกไปที่สระเพื่อตั้งการบวงสรวง เมื่อโหรบอกฤกษ์แล้วให้ยิงปืนเป็นสัญญาณ จึงตักน้ำจากสระทั้งสี่ที่ใสสะอาดดีใช้ผ้าขาวรองอย่าให้มีผง นำน้ำใส่ในกระถาง เอาผ้าขาวปิดปากกระถางแล้วเอาเชือกผูกประทับตราให้มั่นคง และมอบให้หมอยอดสี่กับขุนพิไชยฤกษ์ นำเข้าไปยังกรุงเทพฯ โดยเร็ว

รัชกาลที่ ๕ เสด็จประพาสสระศักดิ์สิทธิ์ทูล

เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ของเมืองสุพรรณบุรี ในครั้งนั้นทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานไปยังสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับสระศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย ในที่นี้ขอคัดสำเนาจากต้นฉบับพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่เก็บรักษาไว้ที่สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยรักษาอักษรวิธีตามต้นฉบับเดิม ดังนี้

“... ที่สระนั้นมีสัญฐานต่างๆอยู่อย่างไม่เป็นระเบียบ ตรงทางที่ขึ้นไปถึง สระคาก่อน สระยมนาอยู่ข้างเหนือ สระแก้วอยู่วันตกเกือบจะตรงกับสระคา สระเกษอยู่ข้างใต้แนวเดียวกับสระแก้ว แลเห็นปรากฏว่าเป็นสระที่ขุด มีเจดีย์ซึ่งว่ามีพระรูปหนึ่งไล่เลียงเอาชื่อไม่ได้ ไปก่อเสริมฐานของเก่า ที่สระคาแห่งหนึ่ง สระยมนาแห่งหนึ่งที่สระแก้วเป็นศาลเจ้า ที่ซึ่งสำหรับบวงสรวงก่อนตักน้ำสรง แต่ที่สระเกษนั้นมีคันดินสูงยาวไปมาก ที่บนนั้นมีรากก่อพื้นดินสูงจะเป็นเจดีย์ฤาณชบ ซึ่งถูกแก้แต่ไม่สำเร็จ สงสัยว่าที่เหล่านี้น่าจะเป้นเทวสถานมิใช่วัด สระที่ขุดไว้เหล่านี้เป้นสระสำหรับพราหมณ์ลงชุน้ำ ให้ผ้าเปียกเสียก่อนที่จะเข้าไปมัสการตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ จึงจะได้เป้นสระที่ศักดิ์สิทธิ์ คันดินที่กล่าวนี้ว่ามียาวไปมาก น่าจะเป้นถนนถึงเมืองเก่า ที่นี้น่าจะเป้นเทวสถานถาวด์พราหมณ์ที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งมาแต่สุพรรณเก่า จึงได้ใช้น้ำนี้เป้นน้ำอภิเชกสืบมาแต่โบราณ ก่อนพระพุทธศาสนามาประดิฐานในประเทศแถบนี้ มีเรื่องที่เกี่ยวข้องหลายเรื่อง เช่นพระเจ้าประทุมสุริวงษ์เป้นเจ้าที่เกิดในดอกบัว ถูามาแต่ประเทศอินเดีย อันเป้นเจ้าแผ่นดินที่ ๑ ถาที่ ๒ ในวงศ์พระอินทร์ที่ครองกรุงอินทปัตถนครหลวงเจ้าของพรนครวัด ก่อนพุทธศานากาลจะราชาภิเศกต้องให้มาตักน้ำสี่สระนี้ไป แลในการพระราชพิธีอภิเศกต่างๆ ต้องใช้น้ำสี่สระนี้ พระเจ้าลลิตพรอมรินทรพญาแกรกราชาภิเศก กรุงละโว้ ประมาณ ๑๔๐๐ ปีก็ว่าใช้น้ำสี่สระนี้ราชาภิเศก พระเจ้าอรุณมหาราชกรุงศุโขทัยจะทำการราชาภิเศกก็ต้องลงมาตีเมืองเหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจ แล้วจึงตักน้ำไปราชาภิเศก จึงเป้นธรรมเนียมเจ้าแผ่นดินสยามทุกพระองค์ สรงมูรธาภิเศกแรกเสวยราชแลตลอดมาด้วยน้ำสี่สระนี้ มีเลขประจำเฝ้าสระรักษาอย่างกวดขัน เพราะเหตุที่มีเจ้าแผ่นดินเมืองใกล้เคียงมาลักตักน้ำไปกระทำอภิเชก จนกระทั่งเมื่อเร็วๆนี้ พระเจ้ากาวิโรลเป้นพระเจ้าขึ้นใหม่ฯ ได้ให้มาลักน้ำสี่สระนี้ขึ้นไปทำอภิเศกเป้นข้อหนึ่งในคำที่ต้องหาว่าเป้นขบถ

ลัทธิที่ถือน้ำสระปนน้ำอภิเชกนี้ ปรากฏชัดว่า เปนตำราพราหมณ์เช่นกับ มหาภารตะ อรชุนต้องไปเที่ยวปราบปรามเมืองทั้งปวง แลสร้งน้ำในสระที่เมือง นั้นห้ามหวงตลอดจนถึงสระในป่าพรหมพานต์เปน ๖๔,๖๕ สระ จึงได้มาทำอศวมศ ซึ่งเปนพิธีสำหรับเปนจักรพรรดิ แต่เหตุไฉนที่สี่สระนี้จึงขลังนักไม่ปรากฏ คงจะมีตัว ครุบาที่สำคัญปนที่นับถือทั่วไป มาชุดสระแลมาผูกเวทมนต์ไว้อย่างหนึ่งอย่างใด **ราษฎรในเมืองนี้มีความกลัวเกรงเปนอันมาก น้ำในสระก็ไม่ใช้ ปลาในสระก็ไม่กิน** มีหญ้าขึ้นรกเต็มอยู่ในสระ มีजर้อยทั้งสี่สระ ได้ทราบมาแรกที่ทุลกระหม่อมรับสั่งว่า น้ำท่วมถึง แต่เวลานี้ซึ่งเปนเวลาน้ำมาก พอปริ่มๆ ไม่ท่วม เห็นจะเปนบางปีจึงจะท่วม แต่น้ำล้นขอบสระ ทางที่เดินต้องพูนขึ้นหน่อยหนึ่งแต่กระนั้นก็ขึ้นๆ น่าจะท่วม ได้จริง น้ำสระคา สระยมนาไม่สู้สะอาดมีสีแดง แต่น้ำสระแก้ว สระเกษใสสะอาด **ได้หยุดบวงสรวงแลตักน้ำแล้วขึ้นไปกินเข้า** พรายลุนทรบุรีเลี้ยงที่บนคันดิน ชาวสุพรรณอยู่ข้างจะเปนคนนับถือเจ้านายจัด นับถือบูชาอิฐฐานได้จะถวายอะไร เจ้าคุณเหมือนจะได้บุญที่สุดจนเสื่อที่สานมาสำหรับให้นั่งก็มีคำอิฐฐานติด โกล่ไปข้าง พรพุทธเจ้ามากกว่าอย่างอื่น

เมื่อวานนี้มีผู้หญิงแก่คนหนึ่งลงเรือ มีต้นไม้ตั้งมาในเรือพายตามมา แต่ไม่ได้ ช่อง พึ่งมาได้ช่องวันนี้ นำต้นไม้นั้นเข้ามาให้เปนต้นโพ ถามว่าเหตุใดจึงได้เอาต้นโพ นี้มาให้ บอกว่าต้นโพนี้เกิดขึ้นที่ท่านไม่เข้าใจถามว่าเหตุไรจึงว่าเช่นนั้น บอกว่าได้ ไปซื้อท่านที่อยู่ในกระจกไปติดไว้ที่เรือน ต้นโพก็งอกขึ้นบนหลังที่บที่ตรงรูปนั้นเปน ๗ ต้น จึงได้เอากากมพร้าวแลดินมาประกอบเข้าไว้ สูงถึง ๒ ศอกเศษ พอเสด็จจึง ได้นำมาให้ เห็นว่าเข้าที่คืออยู่ จึงได้ให้เอาไปด้วย ได้แยกออกเปนต้นปลิก ๓ ต้น รวม เปนกอ ๔ ต้นไว้กอหนึ่ง ปลูกประจำสระทั้งสี่เปนที่รฤกว่าได้ขึ้นไปถึงทั้งสี่นั้น...”

“ขุนคงคา” ▶

ในเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๓

ใบบอกเมืองสุพรรณบุรี

หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๓

จ.ศ. ๑๒๐๗ เลขที่ ๒๑๕

ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ละครดึกดำบรรพ์

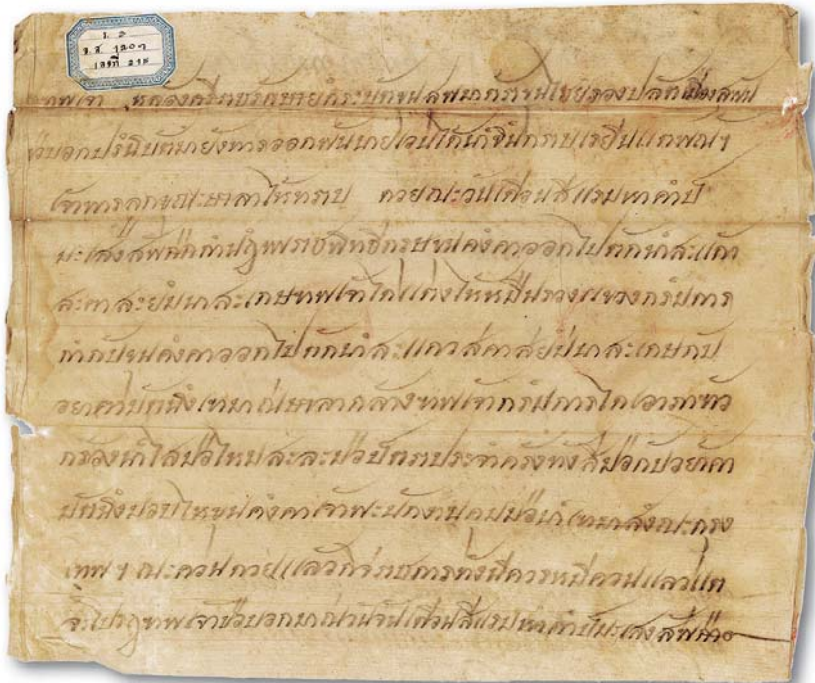
พื้นที่บริเวณแหล่งน้ำสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ซึ่งมีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา นั้นสันนิษฐานว่าคงมีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลรักษาสระมาตั้งแต่แรก เพื่อป้องกันไม่ให้เจ้าเมืองอื่นมาลักลอบตักน้ำไปใช้ แต่ก็ไม่ปรากฏรายชื่อผู้รักษาสระอย่างชัดเจน

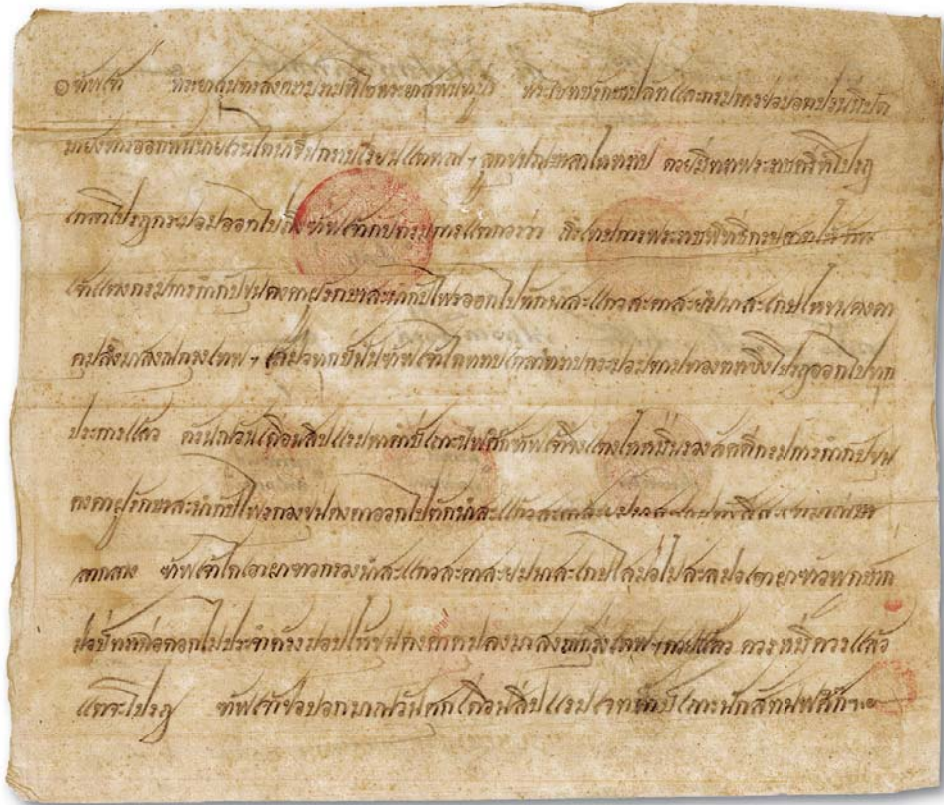
ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ - ๔ เริ่มพบเอกสารจดหมายเหตุกล่าวถึง “ขุนคงคา” ว่าเป็นผู้ดูแลรักษาสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ โดยมีเลิกในสังกัดจำนวนหนึ่งในเขตชุมชนโดยรอบ เพื่อช่วยกันดูแลรักษาสระเหล่านี้

“ขุนคงคา” ยังสืบต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ โดยพบการกล่าวถึง “ขุนคงคา” ในใบบอก ลงวันที่ ๑๘ กันยายน ร.ศ. ๑๐๘ ความว่า

“...พระยาสุนทรสงครามรามพิไชย ผู้ว่าราชการจังหวัดสุพรรณบุรี ได้ให้หมื่นรองเสด็จกรมการกำกับขุนคงคาผู้รักษาสระน้ำ ออกไปตักน้ำจากสระทั้งสี่ โดยนำผ้าขาวกรองน้ำใส่หม้อใหม่สระละหม้อ แล้วนำผ้าขาวปิดปากประตูปัตราช่อดอกไม้ประจำครั้ง ตามพระราชประสงค์ที่สั่งการมา...”

สำหรับตำแหน่งพนักงานดูแลพิทักษ์สระนั้น มีการรับราชการติดต่อกันเรื่อยมา จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ จึงได้ยุบเลิกตำแหน่งดังกล่าว

“ขุนคางคา” ในเอกสารสมัยรัชกาลที่ ๔
ใบบอกเมืองสุพรรณบุรี หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๒๙ เลขที่ ๒๙/ก
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

อนึ่ง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ ครึ่งสมัยรัชกาลที่ ๔ มีการร้องเรียนว่า มีสัตว์ต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เข้าไปลุยน้ำในสระจนชุ่มน้ำไม่ใสสะอาด จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนคางคาขุดลอกสระ และจัดทำเขื่อนไม้กันรอบสระ และในปีต่อมา โปรดเกล้าฯ ให้สร้างศาลเทพารักษ์รวมถึงสร้างพระปรางค์ที่สระทั้งสิ้น แต่การดังกล่าวก็ยังไม่แล้วเสร็จ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๓๙๗ ก็ยังมีหนังสือสั่งการเร่งรัดให้ดำเนินการให้แล้วเสร็จโดยเร็ว

๑ ทนงสือ ทนงสือท้าวเจตมณีถึงท้าวสุทนต์ ทรงมีพระประ
ทษใจทรงพระประชวร/กลอนเวปโยกใหม่ตามจดกลอน/โดย
ให้ ^{ท้าวสุทนต์} ทนงสือ (เทพโลกสุวรรณประคอง) ท้าวพระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}

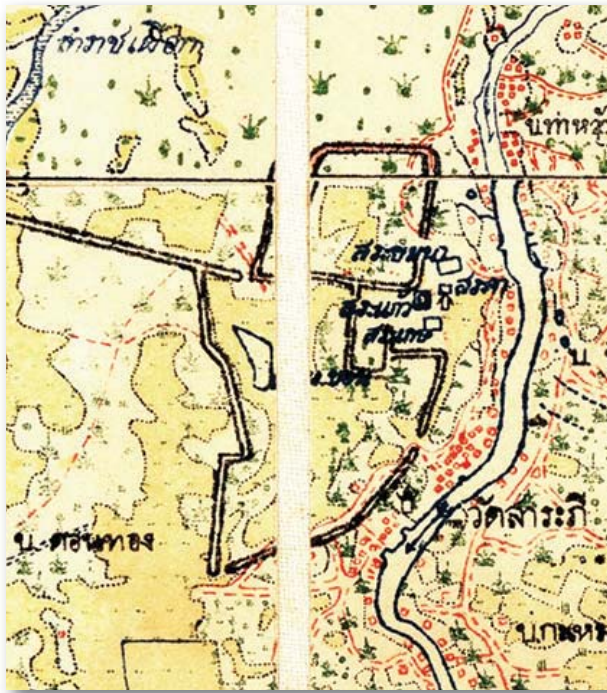
กมลประคองให้แล้ว ทรงท้าวพระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
กลอนให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
ท้าวพระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
ไปโดยที่พระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
กมลประคองให้แล้ว ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
ไปโดยที่พระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}

ไปโดยที่พระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
กมลประคองให้แล้ว ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}
ไปโดยที่พระประคองให้ ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้} ^{ให้} ^{พระ} ^{ประคอง} ^{ให้}

หนังสือสมุดไทย หมวดจดหมายเหตุรัชกาลที่ ๔ จ.ศ. ๑๒๑๖ เลขที่ ๔๑
เรื่อง ร่างตราถึงพระยาสุพรรณรังให้ทำพระประคองทั้งสี่สระ (เอกสารบางส่วน)
ที่มา: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สามารถศึกษาสภาพของสระศักดิ์สิทธิ์ได้จากพระราชหัตถเลขาของสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ ซึ่งได้กล่าวถึงมาแล้ว โดยเฉพาะในตอน ที่ทรงบันทึกไว้ว่า

“...ราษฎรในเมืองนี้มีความเกรงกลัวเป็นอันมาก น้ำในสระก็ไม่ใช้ ปลาในสระก็ไม่กิน มีหญ้าขึ้นรกเต็มอยู่ในสระ มีจระเข้ทั้งสี่สระ ได้ทราบมาแต่แรกที่ทุลกระหม่อมรับสั่งว่า น้ำท่วมถึงแต่เวลานี้เป็นเวลาน้ำมาก พอปริ้ม ๆ ไม่ท่วม เห็นจะเป็นบางปีจึงจะท่วม แต่น้ำล้นขอบสระทางที่เดินต้องพูนขึ้นหน่อยหนึ่งแต่กระนั้นก็ขึ้น ๆ น่าจะท่วมได้จริง น้ำสระคา สระยมนา ไม่สู้สะอาดมีสีแดง แต่น้ำสระแก้ว สระเกษใสสะอาด...”

สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ในแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๖๘)
ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

หลังจากนั้น สภาพของสระศักดิ์สิทธิ์ เมื่อราวปี พ.ศ. ๒๔๗๑ คงอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม และขาดการบำรุงรักษา ดังสะท้อนผ่านข้อเขียนเรื่อง “สระน้ำสำคัญในจังหวัดสุพรรณบุรี” ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ศรีกรุง เมื่อวันที่ ๒๖ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า

“ สระแก้ว, สระคา, สระยมนา, สระเกษ ทั้ง ๔ สระนี้ตั้งอยู่ในตำบลบ้านท่าว่า ท้องที่อำเภอท่าพี่เลี้ยง จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นสระสำคัญซึ่งทางราชการใช้น้ำสระทั้ง ๔ เข้าพิธีในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ประจำปีทุก ๆ ปี เสมอมา เมื่อปลายรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ได้เคยเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสระ ๔ สระนี้ และได้ทรงปลูกต้นโพธิ์ไว้สระละต้น มีรับสั่งว่าถ้าต้นโพธิ์งอกงามดีจะเสด็จไปฉลองและประทับแรมที่ตำบลนั้น ต่อมาไม่นานต้นโพธิ์ก็เหี่ยวแห้งตายหมดทั้ง ๔ ต้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงก็เสด็จสวรรคต เปรื่อนว่าชาวชนบทในตำบลนั้น ซึ่งต่างตั้งอกตั้งใจคอยชมพระบารมีก็เลยหมดหวังตั้งแต่นั้นมา

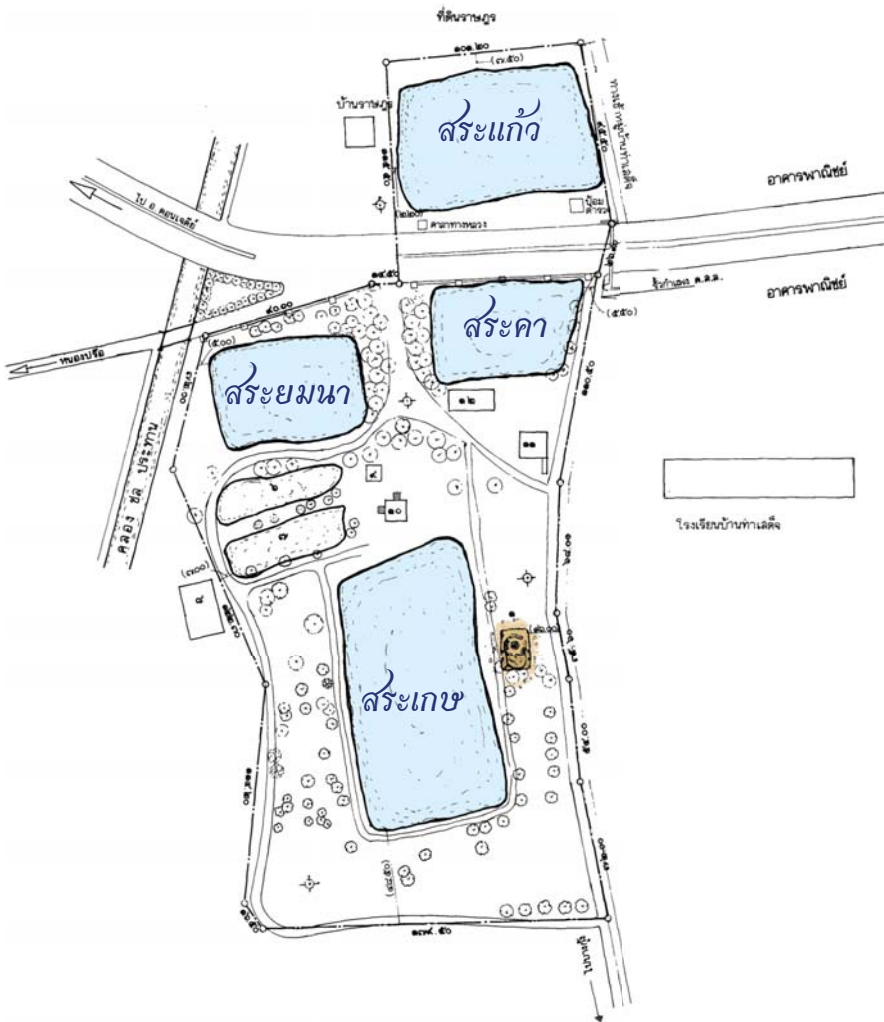
เวลานี้ถนนหนทางกรีกเปนป่า ในสระเต็มไปด้วยต้นอ้อต้นแขม และสระจนตื้นเขิน จวนเจียนจะหาน้ำมาเข้าพิธีศรีสังฆปาณกาลไม่ได้อยู่แล้ว ทั้งนี้ก็เปนด้วยเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองท้องถื่นไม่จัดการทำนุบำรุงกันนั่นเอง จวนจะถึงพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ก็มีคนไปตักน้ำมาจากสระ จะรกหรือสลักหักพังตื้นเขินไม่ใช่ธุระของคนที่ไปตักน้ำ ขอให้ได้แต่น้ำมาเข้าพิธีเปนพอ การที่ปล่อยปละละเลยให้สถานที่ ที่ถือกันว่าสำคัญเช่น สระทั้ง ๔ นี้รกร้างกลายเป็นพงเสือ คูไม่เปนการสมควรเลย เสด็จฯ ในกรมพระดำรงฯ นายกแห่งราชบัณฑิตยสภา ทรงรู้จักสระทั้ง ๔ เปนอย่างดี และได้เคยเสด็จไปทอดพระเนตรแล้วด้วย ถ้าพระองค์ทรงทราบว่าเป็นที่ที่ทอดทิ้งให้กลายเป็นพงเสือไปเสียเช่นนี้ พระองค์คงจะรู้สึกสลดพระทัยด้วยเปนแน่นอน...”

สภาพของสระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ คงถูกปล่อยปละละเลยมาเป็นเวลานาน จนแม้กระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ เมื่อครั้งอาจารย์ตรี อมาตยกุล เขียนถึงแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ไว้ในบทความเรื่อง “สระแก้ว สระคา สระยมนา สระเกษ” ก็ยังบรรยายไว้ว่า

“...สระทั้งสี่นี้ แต่เดิมเล่ากันมาว่าอยู่ในป่า มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมร่มรื่น และเป็นที่ยอาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด แต่ในปัจจุบันชาวบ้านได้หักล้างพงทำเป็นไร่เป็นนาจนเสียหมดแล้ว ในบริเวณสระจึงไม่เป็นที่ร่มรื่นเหมือนอย่างแต่ก่อน และน้ำในสระซึ่งปรากฏว่าไม่เคยแห้งเลยนั้น บัดนี้ใช้การไม่ได้แล้ว เพราะหน้าแล้งคงมีแต่โคลนตม และเต็มไปด้วยต้นไม้น้ำ ซึ่งเกิดขึ้นแล้วก็ตายไปกองทับถมซับซ้อนกันอยู่ในสระทำให้ตื้นเขินขึ้นทุกที ถ้าปล่อยไว้เช่นนี้ต่อไปอีกประมาณสัก ๒๐ ปีข้างหน้า สระน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งนับถือกันมาแต่โบราณหลายร้อยปีแล้ว ก็คงจะกลายเป็นไร่เป็นนาไปหมด อนุชนรุ่นหลังคงไม่มีโอกาสได้ทราบว่าครั้งหนึ่งเคยมีสระน้ำอันใหญ่โตสี่สระ อยู่ในบริเวณนี้เป็นแน่...”

ปัจจุบันของสระศักดิ์สิทธิ์ท่งลี

สระศักดิ์สิทธิ์ท่งลี ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๓๓๑๑ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๓๘ และมีการกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนพิเศษ ๙๘ ง ลงวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๔๘ มีพื้นที่โบราณสถานประมาณ ๔๕ ไร่ ๗๐ ตารางวา

แผนผังแสดงแนวเขตโบราณสถานตามประกาศราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนพิเศษ ๙๘ ง

เมื่อราว พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๔ กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดลอกสระศักดิ์สิทธิ์มาแล้วครั้งหนึ่งและปลูกต้นไม้เพิ่มเติมกว่า ๘๐๐ ต้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปนาน สภาพของสระศักดิ์สิทธิ์ก็ทรุดโทรมลงไปอีก

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ จังหวัดสุพรรณบุรี ร่วมกับสำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาโบราณสถานแห่งนี้ขึ้นอีกครั้ง โดยทำการขุดลอกสระทั้งหมด รวมถึงปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ให้มีความงดงาม อีกทั้งยังได้มีการถ่ายโอนภารกิจขั้นพื้นฐานในการดูแลรักษาโบราณสถานให้กับเทศบาลตำบลท่าเสด็จเป็นผู้ดูแลรักษา ทำให้แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ทั้ง ๔ สระ มีความงดงามและทรงคุณค่าดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้

ปรับปรุงจาก

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. ภูมิหลังเมืองสุพรรณบุรีและโบราณสถานสำคัญบางแห่ง. เอกสารพิมพ์
คอมพิวเตอร์, ม.ป.ป.

เอกสารอ้างอิงเพิ่มเติม

จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๖.

สำนักพระราชเลขานุการ. ประมวลพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช
๒๔๘๙-๒๕๑๐ เล่ม ๑ (พุทธศักราช ๒๔๘๙-๒๔๙๗). กรุงเทพฯ: คณะกรรมการฝ่าย
ประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๒.

สำนักหอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นรงค์ (ดินสอดำ, ทรดาล).
เลขที่ ๔๑, จ.ศ. ๑๒๑๖. เลขที่ ๕๑, จ.ศ. ๑๒๑๗. เลขที่ ๓๑๘, จ.ศ. ๑๒๒๒. เลขที่ ๖๑,
จ.ศ. ๑๒๒๖. เลขที่ ๑๔๗, จ.ศ. ๑๒๒๘. เลขที่ ๑๘๑, จ.ศ. ๑๒๒๙.

_____. กระดาษเพลลา. อักษรไทย. ภาษาไทย. เลขที่ ๒๑๕, จ.ศ. ๑๒๐๗. เลขที่ ๒๙/ก, จ.ศ. ๑๒๒๙.

สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์. “แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ พิพรรธน์ภาษาและอารยธรรมจากอินเดียสู่สยาม.” ภาษา
ไทยและวัฒนธรรม ๔, ๗ (๒๕๕๓): ไม่ปรากฏหน้า.

แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, ม.ร.ว.. พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ:
สำนักเลขานุการนายกรัฐมนตรื, ๒๕๒๗.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. “สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่แห่งเมืองสุพรรณบุรี.” ความรู้คือประทีป (๒๕๕๓): ๑๓-๑๙.

อรรถสิทธิ์ สุขขำ และ เยาวลักษณ์ บุณนาค, รายงานเบื้องต้นการดำเนินงานทางโบราณคดี
สระศักดิ์สิทธิ์ทั้งสี่ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๙, รายงานเสนอ สำนักศิลปากรที่ ๒
สุพรรณบุรี. เอกสารพิมพ์คอมพิวเตอร์, ๒๕๔๙.

1170
57
08/13
124

กรมศิลปากร

ระดําศึกษาศิลปะท้งสั แห่งเมองสุพรรณบุรี

สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี
๑๗/๑ หมู่ ๔ ถนนมลายัแมน ตำบลรั้วใหญ่
อำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐
โทรศัพท์: ๐๓๕ ๔๔๐ ๙๔๔